

In de cursus over het Politiek Traktaat die prof. Maarten van Buuren in 2019 voor onze Spinozakring Soest gaf, noemde hij herhaaldelijk de namen van Johan en Pieter de la Court. Hij zei hierover: “*Het TP is afgekeken van de gebroeders De la Court*”.

Mijn buurman Gert Bouwman attendeerde mij op het boek: “*De Radicale Republiek. Johan en Pieter de la Court. Dwarse denkers uit de Gouden Eeuw*”, van Arthur Weststeijn. Aangezien we op dat moment nog in een lockdown zaten, leek mij dit een mooie gelegenheid om alles over deze twee denkers te weten te komen en te kijken in hoeverre Spinoza inderdaad hun politieke filosofie voor zijn TP had gebruikt.

Het boek stamt uit 2013 en bleek bij navraag bij uitgeverij Prometheus niet meer te koop te zijn. Zij waren echter zo vriendelijk mij het pdf van het boek te sturen en voorzagen mij daarnaast ook van de nodige informatie, zodat ik er toch mee aan het werk kon.

Opbouw

Het boek begint met een fragment uit de *Politike Discoursen* en wordt daarna ingedeeld in een proloog, vijf hoofdstukken, die elk een onderwerp uitdiepen en een epiloog.

Fragment Politike Discoursen

(eerste ongenummerde blz.)

In dit fragment wordt beweerd dat men door: “*tugt, conversatie van menschen en gewoonten*” een volk of natie kan ombuigen tot het worden van “*groove, ronde dronken-drinkende Duitsers*” of “*subtijle, doortrapte, beveinsde, trouwloose, hoereerdende Italianen*”.

Dat klinkt heftig en nodigt uit om er achter te komen waar deze uitspraak op gestoeld is.

Voorwoord

(blz. 9)

In zijn voorwoord vertelt Arthur Weststeijn dat dit boek de Nederlandse bewerking is van zijn proefschrift uit mei 2010 over deze twee lang vergeten broers. Hierin stelt hij de vraag centraal of de ideeën van denkers uit het verleden een oplossing bieden voor vraagstukken uit het heden of dat het net als in de antropologie alleen maar tot de conclusie leidt hoe vreemd toen hun gewoontes waren. *(blz. 10)*.

Proloog

(blz. 13-18)

De proloog bevat een brief van Pieter de la Court aan de Engelse republikein James Harrington, geschreven in de nacht van oud en nieuw 1671-1672.

Hij voorspelt hierin dat de vermeende Frans-Engelse aanval op Nederland zal mislukken, omdat de Nederlanders ten opzichte van de Engelsen superieur zijn in vrijheid, zeevaart, handelsdeugden en koopmanschap. Het is volgens hem beter als Engeland zich samen met Nederland wapent tegen Frankrijk en hun ware aartsvijand Lodewijk XIV.

Helaas liep dit voorstel op niets uit, want enkele maanden later werd Nederland door Frankrijk in bezit genomen en was het rampjaar 1672 een feit.

Vier dagen nadat de gebroeders De Witt op het Groene Zoodje waren gelyncht, vluchtte Pieter de la Court naar Antwerpen. Een goed besluit, want kort daarna stonden een groep aanhangers van Oranje voor de deur van zijn huis aan de Steenshuur in Leiden om ook hem te lynchen. *(blz. 15)*.

Wat was hiervoor de reden?

In het begin van de jaren 1660 publiceerde Pieter de la Court een reeks radicale traktaten over de aard van een ideale regering en de politieke praktijk in Holland, waarvan de meesten door zijn broer Johan waren geschreven, die in 1660 was overleden en die veel stof hadden doen opwaaien. En hoewel hun werken gretig werden gelezen, werden ze gezien als de spreekbuis van Johan de Witt en daarmee als de zondebok voor de desastreuze situatie van het land beschouwd.

In tegenstelling tot Spinoza publiceerden zij net als Koerbagh hun geschriften in het Nederlands en waren een pleidooi voor een republikeinse samenleving, waarin vrijheid en handel hand in hand gaan zonder de arbitraire macht van een monarch. Daarbij was de drijfveer het deugdzaam menselijk handelen. Daarnaast verkondigden ze de mening dat religieuze tolerantie de absolute controle vereist van de staat tegenover de kerk.

Laten wij net als de schrijver Arthur Weststeijn, die denkbeelden ook eens nader bekijken en zien welke conclusie *wij* er uit kunnen trekken. Zijn ze in onze huidige tijd nog van toepassing of zijn ze inderdaad alleen maar iets dat bij het verleden behoort en hooguit interessant is om te lezen?

Hoofdstuk 1

(blz. 19-56)

Twee broers, één missie

Dit hoofdstuk beschrijft hoe de beide broers tot hun politiek missie kwamen en het daaruit voortvloeiende politieke debat.

Pieter de la Court.

Van Johan is geen afbeelding beschikbaar.

Vader Pieter de la Court was vanuit Vlaanderen naar Nederland gevlucht en had in Leiden een succesvolle textielonderneming. Zijn zoons Pieter (1618) en Johan (1622) traden aanvankelijk in zijn voetsporen, maar kregen uiteindelijk een belangrijke positie in het Nederlandse politiek debat. Toch bleven ze door hun non-conformisme onwelkome zuidelijke indringers en zouden altijd “vreemdelingen in hun eigen geboorteplaats blijven”. (blz. 20).

Ze doorliepen in Leiden de Latijnse school en de enige manier om destijds hogerop te komen in de sociale hiërarchie was via een studie theologie, waarvoor de beide broers zich dan ook inschreven aan de Leidse universiteit. Ze deden dat beiden op een tegengestelde manier.

Pieter maakte eerst zijn voor de elite verplichte Grand Tour en ging daarna studeren, terwijl Johan eerst zijn studie afmaakte voordat hij aan zijn Grand Tour begon.

De Grandtour van Pieter voerde hem via Engeland naar Frankrijk en Zwitserland en daarna via de Rijn naar het land van zijn herkomst Vlaanderen. Hij hield hiervan een gedetailleerd dagboek bij.

De Grand tour

In Engeland verbaasde hij zich over de in zwang zijnde sporten als voetbal en worstelen en over het koninklijke machtsvertoon van Karel I. Dat laatste zou de kiem leggen voor zijn latere stellingname tegen monarchale spilzucht en decadentie (blz. 21-22).

Hij ontmoette daar ook Jan Amos Comenius, een beroemde Tsjechische filosoof, die hij over wist te halen naar Holland te komen en die hij daar in contact bracht met Descartes.

In Frankrijk bezocht hij Saumur. Daar stond een beroemde protestantse academie, waar veel Nederlandse wetenschappers uit de Gouden Eeuw studeerden. De dagelijkse religieuze

praktijk daar lieten bij Pieter de nodige sporen na voor zijn denken over confessionele diversiteit.

Vervolgens streek hij neer in Genève, waar hij veel fascinatie aan de dag legde voor alle religieuze eigenaardigheden aldaar en de Geneefse dogmatiek waar “*een jood werd geëxecuteerd omdat hij zich christen veinsde en tot predikant was beroepen*”. (blz. 23). Zo leverde elk land een wezenlijk onderdeel op voor zijn latere politieke filosofie.

Studie theologie

Na zijn terugkeer in de herfst van 1643 begon hij in Leiden aan zijn studie theologie. Deze studie omvatte de vakken retorica, klassieke talen, geschiedenis en filosofie en daarnaast werd men ook geschoold in academische politica, waar de filosofie van Aristoteles voor een belangrijke mate aan bijdroeg. Hoogleraar in de filosofie Heereboord streefde er naar dat op aristotelische wijze het onderwijs filosofie gevrijwaard moest blijven van theologische bemoeienis en bracht zijn studenten op één lijn met Descartes. (bl. 25).

Naast Heereboord was hoogleraar in de retorica Boxhorn een tweede belangrijke figuur op de Leidse universiteit. Naast zijn colleges gaf deze ook privéles in de complexe structuur van de Nederlandse politiek, waarbij hij hen vertrouwd maakte met alle politieke diversiteit in de wereld buiten Leiden en voor een brede en open aristocratische regering pleitte.

De meeste academische traktaten, die aan de politiek-theoretische materie waren gewijd, waren vuistdikke boekdelen, waar Pieter later de draak mee stak.

Het Debat

Toch bestond het academisch politiek onderwijs in Leiden niet alleen uit abstracte boekengeleerdheid. Veel Nederlanders konden in de Gouden Eeuw lezen en schrijven en dankzij uitgeverijen, drukkers en ook rondreizende marskramers werden veel boeken verspreid. Dit leidde tot openbare debatten, die weer een lucratieve bron vormden voor uitgevers om daar op in te spelen met de verkoop van toegankelijke teksten.

Onze huidige Elsevier was in de Gouden eeuw ook al een beroemde uitgeverij (Elzevier), die van deze gelegenheid gebruik maakte met het publiceren van een succesvolle serie goedkope boekjes in pocketformaat over geografie, geschiedenis en politiek in binnen- en buitenland onder de naam *Republieken*. De boekjes leidden tot de discussie over twee brandende kwesties:

1. Waar berust de eigenlijke soevereiniteit op?
2. Wat is het eigenlijke belang van de republiek?

In het debat over de soevereiniteit nam Hugo de Groot een belangrijke plaats in. Hij legde uit dat de soevereiniteit berustte bij de Statenvergadering, een afvaardiging van edellieden en magistraten die uit het gewone volk waren gekozen. Die werden wel bijgestaan door een prinselijk figuur, in dit geval de stadhouder, maar hoewel die essentieel was in het politieke raamwerk, kon deze echter nooit aanspraak maken op het hoogste woord in de politiek. Anders zou de Republiek vervallen tot een monarchie, waarmee de zo gekoesterde vrijheid ten onder zou gaan. (blz.31).

N.B.: In wezen is dit gedeeltelijk nu nog steeds het geval. We zijn in tegenstelling tot de Gouden Eeuw nu wel een monarchie, maar hoewel Willem-Alexander en sinds vorige maand ook Amalia zitting hebben in de Staten-Generaal, is hun functie meer ceremonieel en hebben

ze geen echte stem in het kapittel.

Centraal in het debat stond de vraag hoe de duur gekochte vrijheid, veiligheid en het handelskapitaal het best gewaarborgd kon worden. Was dat zoals de Orangisten wilden, door oorlog te voeren, waarbij de militaire ervaring van de prins noodzakelijk was of zoals de Republikeinen wilden door de vrede na te streven?

Dit was voor de gebroeders De la Court de aanleiding om zich in het politiek debat te storten. Geschoold in de theoretische achtergronden van de politiek en niet onbemiddeld door hun aandeel in het textielbedrijf van hun vader hadden ze hier de tijd en ruimte voor.

Johan kon daar maar een paar jaar aan meedoen. In 1660 werd hij ernstig ziek en overleed op 37jarige leeftijd snel daarna. Hij liet al zijn bezittingen, boeken en geschriften aan Pieter na, die daar in de jaren daarna mee aan het werk ging.

Eind 1660 publiceerde hij van die geschriften een compleet manuscript getiteld:

Consideratien en exemplaren van staat, omtrent de fundamenten van allerlei regering., onder de naam V.H., een afkorting van Van de Hove, de Nederlandse vertaling van De la Court.

Het boek bevatte net als Spinoza's Politiek Traktaat een overzicht van de drie staatsvormen monarchie, aristocratie en democratie. Aanvankelijk vond hij net als Spinoza de democratie de beste staatsvorm. Een jaar later volgde de tweede editie, waarin hij op zijn eerdere mening terugkwam en nu de aristocratie de beste staatsvorm vond. Daarna volgde nog zes herziene edities. Intussen schreef hij een boek met essays van zijn broer Johan onder de titel *Politike Discoursen*.

Het bevatte zes thema's over stedelijke economie, machiaveliaanse machtspolitiek, een gewaagde analyse van de verhouding tussen kerk en staat en uitweidingen over moraal filosofie. Ook werkte hij aan een manuscript waar Johan mee was begonnen: *Het welvaren der stad Leijden*.

Toen dat echter af was, borg hij het om onbekende redenen en merkwaardig genoeg werd dit pas in het begin van de 20^e eeuw(!) uitgegeven.

Daarna stortte hij zich op een groots opgezette politieke campagne. Deze wekte de interesse van Johan de Witt die De la Courts werk wilde inzetten voor zijn politieke propaganda van het gewest Holland. In samenwerking met De Witt en de zoon van Hugo de Groot, die ook Pieter heette, ontstond in de zomer van 1662 het boek: *Interest van Holland of de gronden van Hollands welvaren* ook onder de naam V.H.

Het werd een bestseller en voor het eind van 1662 verschenen er zes edities. In het zelfde jaar verscheen ook onder de naam V.H.: *Historie der Grafelyke Regeering in Holland*, een aanval op het stadhouderschap.

Ook dit werk werd druk gelezen en kwam onder andere bij Spinoza's leraar Franciscus van den Enden terecht, die zich hierdoor zo liet inspireren dat hij zijn eigen geschriften ging uitgeven.(blz. 45).

Zo vormde Pieter de la Court de basis van de politieke publicaties van de kring rond Spinoza.

Maar met zijn aanval op het stadhouderschap haalde De la Court de woede van de orangisten op de hals en de Leidse kerkenraad besloot na grondige bestudering van zijn teksten hem te

weren van de viering van het avondmaal.

Dat lijkt voor de meesten van ons in deze tijd niet iets om wakker van te liggen, maar in de 17^e eeuw betekende dat een totaal sociaal isolement. Het ligt in dezelfde lijn als de ban van Spinoza, die daardoor ook van al zijn familie en joodse vrienden werd afgesneden, van zijn inkomsten werd beroofd en daardoor in wezen tot de hongerdood werd veroordeeld.

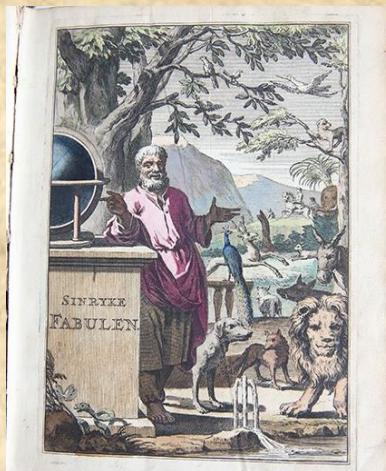
Dit en het feit dat Johan de Witt hem opeens niet meer wilde steunen, deed De la Court besluiten om eieren voor zijn geld te kiezen en te verklaren dat hij zijn teksten niet “*probeerde*”, waarop de kerkgemeenschap hem weer in genade aannam.

Toch bleef hij het centrum van het politieke debat.

Nadat Johan de Witt in 1667 met het Eeuwig Edict het stadhouderschap voorgoed afschafte, verscheen een nieuwe editie van *Interest van Holland*, waarin hij een pleidooi hield voor religieuze tolerantie. (blz. 49). De Staten van Holland verboden het boek, waardoor het net als bij Spinoza's verboden TTP juist druk werd gelezen.

Door de gebeurtenissen in het rampjaar 1672 besloot De la Court voorlopig niets meer te publiceren, maar goot zijn stellingname tegen het stadhouderschap nu in de vorm van een zgn. *emblemfabel*, een literair genre waarin een afbeelding en een allegorische verhaal de lezer meevoert naar een nauwelijks verhulde satire. (blz.51).

Eind april 1685 overleed hij en kort na zijn dood werd zijn laatste werk *Sinrijke Fabulen* gepubliceerd, die refereerden aan het nieuw regime van stadhouder Willem III.

De beiden De la Courten maakten vanaf het begin van hun politieke activiteiten duidelijk dat er volgens hen in de politiek geen plaats was voor abstracte filosofische speculaties.

Hierover beklagde Spinoza zich met de woorden dat “*deze filosofen zich de menschen niet voorstellen zoals ze zijn, maar zoals ze zouden willen dat ze zijn*”, waarmee hij te kennen gaf, dat ze daarmee op het verkeerde spoor zaten.

Hoofdstuk 2

(blz. 57 – 102)

Wijze kooplui

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe vanuit het oogpunt van de wijze koopman de politiek en de handelsbelangen in de republiek moeten worden opgebouwd.

“Als de mensen elkaar niet wederzijds diensten zouden bewijzen, zou hun én de vaardigheid én de tijd ontbreken om zichzelf zo goed mogelijk in stand te houden.”

(Spinoza TTP)

Op 20 november 1657 huwde Pieter de la Court de vooraanstaande Elisabeth Tollenaar. Zij stierf een jaar later in het kraambed. Door dit huwelijk kon de nog altijd door iedereen als uitheems bestempelde Pieter eindelijk toetreden tot het politiek establishment. Hij hertrouwde snel met een dochter uit een rijke koopmansfamilie, waardoor hij in het centrum van het land en het hart van de economie kwam te wonen. Maar ondanks zijn door beide huwelijken verkregen rijkdom en de daaruit voortvloeiende goede contacten, slaagde hij er niet in om daadwerkelijk door te dringen tot het centrum van de macht en bleef een tweede generatie immigrant.

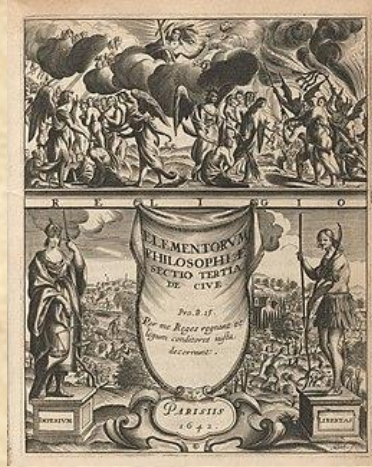
De hypothese van de beide broers, dat in een natuurstaat nog geen sprake is van enig maatschappelijke orde of politiek gezag, maar de passie dominant is, raakt heel sterk de filosofie van Spinoza, die ook van de natuurstaat uitgaat, waar men aanvankelijk alleen op zijn instincten afgaat. Ze waarschuwen allebei dat de hieruit voortvloeiende competitie en haat tot oorlog leidt en het daarom noodzakelijk is om onderlinge afspraken en wetten te maken, waardoor vanuit de natuurstaat een democratische samenleving voortvloeit.

Degene die hier ook over schreef was Thomas Hobbes, die een grote lezersschare in de Republiek had. Orthodoxe calvinisten noemden Hobbes een verderfelijke machiavellist. Daarentegen verklaarde Lambert van Velthuisen zich juist een enthousiaste aanhanger van Hobbes. Ook Abraham van Berkel was dat en vertaalde zelfs Hobbes zijn Leviathan in het Nederlands.

Zowel Spinoza als ook Adriaan Koerbagh lazen Hobbes en vonden hierin een overtuigend argument om de absolute soevereiniteit van de staten van Holland te verdedigen tegen de politieke aspiraties van het Huis van Oranje.

In 1647 verscheen bij Elzevier het boek van Hobbes: De Cive (Over de Burger).

Hobbes liet hierin geen spaan heel van de traditionele visie van Aristoteles, die uitging van de mens als een van nature sociaal wezen, een politiek dier. Hij stelt dat in een natuurstaat men zich alleen uit angst voor de ander aan een absoluut gezag onderwerpt.

De beide De la Courten namen deze these van hem over, maar met de opvallende democratische interpretatie dat enkel een regering, waarbij de meerderheid van stemmen beslist, verantwoord is. (blz. 65).

In tegenstelling tot Hobbes maakten zij dit tot het uitgangspunt van hun politieke theorie en gaven met hun stelling, dat de soevereiniteit dus altijd bij het volk berust, een republikeinse draai aan Hobbes theorie. Hiermee wilden ze bewijzen dat een regering die voortkomt uit een democratische besluitvorming, noodzakelijkerwijs een republiek is, want een monarchie ontstaat nooit uit overeenstemming, maar door geweld en bedrog.

Door deze democratie worden natuurmensen dus burgers. Maar wat zijn burgers?

Volgens Pieter de la Court zijn burgers *“alle ingezetenen eener Stad te samen, waarelik een Politik ofte Borgerlik lighaam uitmaaken”*. Dat betekent dus dat het platteland kennelijk niet mee doet. Alles draait om het leven in de stad.

Maar burgerrecht was ook te koop. Vader de la Court kon zich in 1618 op die manier burger van Leiden noemen. Hierdoor was hij geen buitenstaander meer en kon hij toetreden tot een gilde, om zijn beroep van textielhandelaar uit te oefenen. Er zat echter wel een maar aan vast. Als immigrant kon hij pas na zeven jaar aanspraak maken op dezelfde privileges als degenen die van geboorte burgers waren en bleef hij wel altijd uitgesloten van hogere functies binnen het Leidse establishment (blz.70).

Zijn beide zonen gingen hiertegen in verweer door te benadrukken hoe voordelig immigratie is voor de stedelijke bevolkingsgroei en economie en vooral dat het een fundamenteel natuurrecht is.

Dat laatste is bij onze huidige immigratiestroom momenteel aanleiding tot verhitte discussies. De la Court stelde wel dat alleen degenen die onafhankelijk zijn, dus meester over zichzelf zijn, in staat zijn om de rechten en plichten van het burgerschap op zich te nemen. Vrouwen, kinderen, armen, werklozen en huisdienaren waren dus net als bij Spinoza, uitgesloten.

Ook mensen in loondienst vielen hieronder, omdat die afhankelijk waren van hun broodheer. Democratie is hiermee dus geen regering van het volk, maar van de onafhankelijke burgerij, die dan ook als voornaamste plicht hebben: het verdedigen van de republiek.

In zijn boek *Interest van Holland ofte Gronden van Hollands Welvaren* laat De la Court zien hoe de verschillende eigenbelangen van alle individuen samengebald kunnen worden tot het algemeen belang van de republiek. Omdat alle burgers alleen aan zichzelf denken, moeten ze allemaal de mogelijkheden hebben om deel te nemen aan de politiek besluitvorming. Dat is democratie en dat kan alleen in een republiek. (blz.89).

Hun uitgangspunt in het debat is dus in eerste instantie niet het algemeen belang, maar de eigenliefde en dit beeld is ontleend aan *De wijze koopman*, de oratie van Caspar Barlaeus bij de opening van het Amsterdamse Athenaeum Illustre.

Hierin oreert Barlaeus dat bij een wijze kopman de geest rijk is en niet door wat in zijn geldkist zit. Tenslotte stond Mercurius, de god van de handel, ook te boek als *de schepper van wijsheid en welsprekendheid*.

De beide De la Courten belichaamden zelf het ideaal van de wijze koopman door als standvastige, onafhankelijke en levenswijze burgers door het leven te gaan en zich niet te voegen naar gemakkelijke onwaarheden.

En hoewel Pieter de la Court door zijn beide huwelijken behoorlijk wat rijkdom had vergaard, bleef zijn burgerethiek gebaseerd op eergevoel, zoals een wijze koopman geen handel drijft om de winst, maar om het maatschappelijk belang.

Hoofdstuk 3

(blz. 103-155)

De Handelsdemocratie

In dit hoofdstuk zet de la Court uiteen dat de ideale republiek een handelsdemocratie is.

Al vanaf het starten van hun bedrijf in maart 1645 streefden de beide broers al naar maatschappelijk aanzien en belang. Ze hielden alle facetten van het productieproces in eigen

hand, waren zelf overal verantwoordelijk voor en werkten niet met tussenpersonen. Daarmee groeiden ze uit tot de grootste textielhandel, die aan ruim de helft van de Leidse stedelijke bevolking werk verschafte. Ze pleitten voor handelsvrijheid en waren tegen de tirannie van de gilden, die beperkingen oplegden en alleen de gildemeesters geld opleverden. Volgens hen was de textielindustrie ten prooi aan een oligarchische klik incompetenten bestuurders, die ook op de universiteit uit hebzucht zoveel collegegeld vroegen, dat studenten wegbleven en daarmee de vooruitgang van de wetenschap ondermijnden. Hun ideale voorbeeld was het klassieke Athene dat model stond voor een succesvolle democratische handelspolitiek en wilden daarmee Leiden en ook Holland tot bloei brengen.

N.B. Hierbij wil ik de kanttekening plaatsen dat net als in Leiden, ook in Athene veel vreemdelingen waren uitgesloten van volwaardig burgerschap, iets wat Aristoteles in het laatste deel van zijn leven van den lijve heeft ondervonden.

In tegenstelling tot Machiavelli, die Rome als ideaal voorbeeld voor ogen had, wezen De la Court erop dat die geen handel maar oorlog voerde en een republiek kan alleen maar bloeien door de handel. En verder zijn overzeese koloniën niet bedoeld als territoriale uitbreiding, maar slechts als uitbreiding van de handel.

Ook is de Hollandse waterlinie oorspronkelijk een idee van Pieter de la Court. In 1669 pleitte hij ervoor om Holland samen met een deel van Utrecht af te scheiden van de andere Nederlanden middels een veertig meter brede gracht van de Zuiderzee tot aan de Maas. (blz.118).

De welvaart van de republiek kan alleen bewerkstelligd worden als er vrijheid van handel is en De la Court wil die stimuleren door de immigratie te bevorderen. Immigranten hebben geen vaste eigendommen en zullen daarom hun uiterste best doen om hun kennis en mogelijkheden in te zetten voor de bloei van het land dat hen vrijheid schenkt.

Ik denk dat hun visie in deze tijd met ons huidige immigratieprobleem een groot deel van de bevolking tegen de haren in zouden strijken.

Waarmee ze in deze tijd wel veel aanhangers zouden krijgen is hun voorstel om beroepsgroepen als de visserij, industrie en handel zo veel mogelijk van belastingen te ontheffen omdat die voor de welvaart zorgen. Ook met hun overtuiging dat de VOC en WIC indruisten tegen de vrijheid en het Hollandse handelsbelang zouden ze bij de huidige discussiepunten hierover op veel volgelingen kunnen rekenen. (blz. 123).

Maar na zijn verhuizing naar Amsterdam zien we bij Pieter de la Court hierin toch een verschuiving plaatsvinden, want op een gegeven moment wordt hij gouverneur van de door hem eens zo verfoeide Leidse Lakenhal en ook een van de participanten van de Amsterdamse kamer van de WIC. Maar ondanks dat blijft hij felle kritiek uiten op de VOC en WIC vanwege *“het besnoeien van de vrijen handel der gemeene Ingeseetenen door met de allerminste negotie ende navigatie de meeste winsten te doen”*. (blz. 125)

Ze creëerden volgens Pieter bewust schaarste op de specerijenmarkt om de prijzen op te jagen in plaats van de groei van de handel te bevorderen.

Hij illustreert dat met de fabel *De Gierigheid bedriegt de Wijsheid*, waarin een kat verlekkerd aan een met olie besmeerde vijl likt en uiteindelijk ontdekt dat hij zijn eigen bloed oplikt.

In zijn poging om het gebied van de VOC te omzeilen zoekt hij naar een route om via Siberië naar China te varen. Hij richt zich hiermee tot zowel de Staten Generaal en als de Staten van

Holland, maar beiden wijzen dit plan af.

Hierna bestijgt hij opnieuw zijn stokpaardje dat vrijheid van handel en economische bloei alleen in een republiek bestaansrecht heeft en haalt daarbij als voorbeeld een serie handelsrepublieken aan die hun rijkdom kwijtraakten op het moment dat ze ten prooi vielen aan monarchale overheersing.

Niemand had in de Gouden Eeuw ooit zo'n verregaand pleidooi gehouden voor een open republiek als de beide De la Courten. Ze waren de allereersten in de Nederlandse Geschiedenis die de democratie tot ideaal verhieven.

Spinoza trad daarmee in hun voetsporen, maar zijn uiteenzetting in zijn Politiek Traktaat, dat de democratie de ideale staatvorm was, bleef door zijn plotselinge dood onafgemaakt.

Toch zien de De la Courten ook een onoverkomelijk nadeel aan de democratie namelijk "*de onwetendheid van oproerige geesten*", die ook hun zegje mogen doen. Dat kan leiden tot demagogie, iets wat we in deze coronatijd veelvuldig zagen gebeuren met Viruswaarheid van Willem Engel en het ontkennen van corona door Thierry Baudet.

Ze pleiten dan ook voor een handelsdemocratie, waar wijze kooplui de republiek bestieren, omdat die zich onderscheiden door kennis, vlijt en deugdzaamheid en nooit tegen het handelsbelang van de gemeenschap zullen stemmen.

Hierin is geen plaats voor een stadhouder of monarch en "*de plotselinge dood van Willem II heeft het land dan ook de ondergang van het koopmanschap en schipvaart voorkomen*", aldus De la Court. Toen jaren later Willem III toch het stadhouderschap kreeg was De la Court zijn boodschap aan de Nederlanders ook overduidelijk.

"De Republiek stond op het cruciale kruispunt in haar geschiedenis, waarbij de ene weg leidde richting vrijheid en bloei en de andere richting slavernij e verval. De Hollandse ezel heeft gekozen voor de laatste".

Hoofdstuk 4

(blz. 155 – 199)

De retoriek van de markt

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de retorica voor de gebroeders De la Court het sterkste wapen is in hun strijd om het publiek te overtuigen van hun visie op de republiek.

De aanzet tot hun carrière als politieke querulanten was voor de beide broers De la Court het ongelukkige huwelijk van hun zuster Johanna met hun vroegere hoogleraar klassieke retorica Adriaan Heereboord. Tijdens de begrafenis van het zoontje van dit echtpaar, dat kort na zijn geboorte was overleden, gingen onder aansturing van Heereboord pamfletten rond over het onchristelijke gedrag van zijn vrouw en haar zuidelijke driften, die pasten bij haar buitenlandse achtergrond. Hierop kruisten de beide broers de retorische degens met hun zwager en vroegere leraar.

Op de Latijnse school en later op de universiteit was het handboek van Gerard Vossius over de voornaamste elementen van de retorica verplichte kost geweest. Daarin was het doel van de retoriek niet het overdragen van kennis, maar de overtuigingskracht, waarmee de spreker op geslepen wijze de passies van zijn publiek leerde te bespelen.

Hier komen de passies van de mens dus weer om de hoek kijken want: *doordat ieder een prooi is van zijn eigen hartstochten, heeft de retoricus de kans om die passies dusdanig te bespelen dat hij de toehoorders op zijn hand krijgt.* (blz. 160). Maar hierbij moet voorkomen worden dat het niet vervalt in stemmingmakerij en demagogie wat wij, zoals ik al eerder aanhaalde, in deze corona tijd zelf ook aan den lijve hebben ondervonden. De beide De la Courten onderkenden dat probleem ook en gingen op zoek naar verantwoorde retorica. Hun verweer tegen de aantijgingen van hun zuster werd daarbij hun vuurdoop. Er volgde een krachtmeting tussen deze drie grootmeesters in de retorica, waarbij de aanleiding tot deze woordenstrijd op een gegeven moment naar de achtergrond was geschoven en het er alleen nog maar om ging wie van hen de beste vorm van retoriek bedreef en het publiek wist te overtuigen van hun eigen gelijk.

Twaalf jaar later, in 1660, betraden de beide broers opnieuw de arena met hun *Politieke Weeg-schaal*.

Dit werk verscheen ook in het Nederlands, waardoor ze een veel breder publiek konden bereiken dan in het gebruikelijke Latijn. Het handzame, goedkope pocketformaat had vanwege het statige Romeinse schrift en de met gravures versierde voorpagina's een zekere status en gaven een retoriek beeld. Die retoriek is bij al hun werk in de lange voorwoorden terug te vinden want: *“een auteur bekleedt een moreel verheven positie en mag zich nimmer verlagen tot irrationele polemiek”*. Hiermee benadrukt De la Court dat de lezer zelf verantwoordelijk is voor de interpretatie van de teksten, hoewel hij als bekwaam retoricus wel het oordeel van de lezer in een bepaalde richting stuurt.

Een van de stijlfiguren die hij hierbij gebruikt is de *sententiae* en de *exempla*, korte treffende gezegdes en meer uitvoerige anekdotes die de lezer op een vermakelijke manier onderrichten. Op bijna iedere pagina staat dan ook wel een citaat van Tacitus of Lucanus afgewisseld met kluchtige spreekwoorden uit de dagelijkse omgangstaal. (blz. 173).

Daarnaast maakt hij handig gebruik van *paradiastole*, waarbij de zaak of een persoon eerst wordt geprezen om daarna met de grond gelijk gemaakt te worden.

Ook maakt hij veelvuldig gebruik van fabels. Ten eerste om de lezer te vermaken, maar tegelijkertijd zitten daarin nadrukkelijke politieke en morele boodschappen. Volgens Locke en Comenius is dit ook de meest geschikte manier om ingewikkelde kennis over te dragen, vooral als de fabels daarbij voorzien zijn van illustraties, de zgn. emblemfabels, want dan blijft de boodschap bij de lezers het beste hangen.

Het hoogtepunt hierin zijn de *Sinryke fabulen*.

In dit werk vertoont de tirannieke figuur een overduidelijke gelijkenis met stadhouder Willem III, die in 1672 aan de macht was gekomen. Deze fabels leggen vooral de spanning tussen schijn en werkelijkheid bloot en degenen die de waarheid verkondigen worden hierin luid geprezen.

Dat verkondigen van waar het op staat vormt de kern van De la Courts retoriek en de manier waarop hij dat doet is te vergelijken met de manier waarop de marktkoopman zijn waren aanprijst.

Hoofdstuk 5

(Blz. 199 – 243)

In de tuin van tolerantie

In dit hoofdstuk wordt De la Courts visie beschreven op tolerantie en vrije meningsuiting.

Zomer 1672.

De ware vrijheid bestaat niet meer en de Fransen hebben ons land tot aan de waterlinie ingenomen. Pieter de la Court is naar Antwerpen gevlucht. Hij keert in 1673 terug naar Amsterdam, maar mengt zich niet meer in het politiek debat en richt nu al zijn aandacht op de tuin van zijn buitenverblijf Meerbrug, net buiten Leiden, die voor hem een idyllisch toevluchtsoord vormt voor de harde realiteit.

Toch spreekt daar ook weer een morele en politieke stellingname uit, want in een tuin vormt zich een bloeiende samenleving van planten in al hun diversiteit en wordt het onkruid (= tweedracht) gewied. Kortom een tuin is het symbool van tolerantie. En ondanks hun provocerende geschriften was het juist eensgezindheid, waar de gebroeders De la Court naar streefden.

In de zeventiende eeuw had tolerantie een andere betekenis dan in onze huidige tijd. Betekent tolerantie tegenwoordig het persoonlijk vermogen van een individu om een ander in zijn waarde te laten, een houding die ook door de ander kan worden opgeëist, in de zeventiende eeuw was het een noodzakelijk kwaad, een tijdelijke herroepbare toestemming die de overheid aan een groep andersdenkenden verleende ter wille van maatschappelijke vrede en stabiliteit. Dat hield in dat de staat zich actief mocht bemoeien met openbare geloofszaken en daarmee nadrukkelijk verbonden was met het debat over de verhouding tussen kerk en staat. (blz. 221). Ieder burger, die op last van de staat godsdienstvrijheid genoot, verplichtte zich daarmee aan de staat, waardoor de geestelijken geen kans kregen om hun volgelingen op te hitsen. (blz.228).

In de bloeiende tuin van tolerantie draait alles om het gesproken woord en hoewel vrije meningsuiting pas aan het eind van de achttiende eeuw een gemeen goed werd, stond de Nederlandse republiek in de Gouden Eeuw al bekend als een vrijhaven voor dissidenten, die hun stem via de drukpers konden laten gelden. (blz. 233).

Toch zat daar ook weer een grens aan, iets dat Adriaan Koerbagh na zijn publicaties van *Bloemhof* en *Ligt* aan den lijve heeft ondervonden en waar ook Spinoza met zijn TTP mee geconfronteerd werd.

De De la Courten waren hierin gematigder te werk gegaan dan deze twee auteurs, wat onder andere te zien is in hoe zij en Spinoza een citaat van Tacitus elk op een andere manier in hun werk opnemen. Dit citaat: *het zeldzame geluk van tijden waarin het geoorloofd is te denken wat men wilt en te zeggen wat men denkt* gebruikt Spinoza in zijn TTP om zijn ideaal van universele vrije meningsuiting te bepleiten, terwijl we het bij De la Court in een ander context terugzien, namelijk dat aan een koninklijk hof zelden de waarheid wordt gesproken. (blz. 238).

Bij hen staat het dus symbool voor hun anti-monarchistische stellingname en valt het samen met hun recht-door-zee retorica op de marktplaats van hun politiek debat. (blz. 239).

Epiloog

(blz. 243 – 249)

Spinoza en De la Court

De gebroeders De la Court waren zonder twijfel de meest radicale republikeinen uit de Nederlandse geschiedenis. Maar ze waren ook gedreven retorici, succesvolle kooplieden en onverbiddelijke querulanten. Hun werk werd nog lang in binnen- en buitenland gelezen en John Locke, Bernard Mandeville en Adam Smith sloten zich bij hun ideeën aan. In 1788 gebruikte James Madison hun werk bij het ontstaan van de Verenigde Staten van Amerika. In Nederland werd hun werk nauwkeurig bestudeerd door Franciscus van den Enden en diens leerling Spinoza, die er met de woorden “*de zeer verstandige Nederlander V.H.*” in zijn onvoltooide TP naar verwijst. Veel van hun ideeën en aannames zijn dan ook bij Spinoza terug te vinden al zien we bij hem ook een paar belangrijke verschilpunten. Spinoza is minder fel in zijn kritiek op de monarchie. “*Een volk kan genoeg vrijheid behouden onder een koning*”.

De De la Courten pleitten voor een regering van enkel gegoede burgers, terwijl Spinoza stelt dat politieke stabiliteit alleen bereikt kan worden wanneer zoveel mogelijk inwoners bij de

besluitvorming betrokken worden. En terwijl De De la Courten radicale republikeinen waren, was Spinoza een radicale democraat.

Na Spinoza zouden nog maar weinig Nederlanders zich openlijk achter de De la Courten scharen en raakten zij in de eeuwen erna in de vergetelheid.

Gelukkig worden ze door Arthur Weststeijn weer tot leven geroepen en geeft hij ons met dit boek een inkijkje in de boeiende gedachtewereld van de Gouden Eeuw. Hij laat ons zien hoe de twee Leidse broers met hun provocatieve schrijfsels een veel omvattend politiek denkraam ontwikkelden, waarmee ze heel Holland in rep en roer brachten.

Ik wil dit boekverslag dan ook besluiten met het uitspreken van mijn dank aan hem dat hij dit stuk waardevolle geschiedenis voor ons met zijn boek weer uit de vergetelheid heeft gehaald.

©Gonny Pasman – Sakkers

B. d. Spinoza

Spinoza Kring Soest

Maart 2022

Met dank aan Michelle Mol van uitgeverij Prometheus voor het ter beschikking stellen van het pdf bestand en aan Arthur Weststeijn, voor zijn onderstaande biografie.

Arthur Weststeijn (Amsterdam, 1980) is historicus. Hij schreef boeken over modern Italië als trendsetter, over intellectuele rebellen in de Gouden Eeuw, over het vergeten standbeeld van een Nederlandse patriot, over de merkwaardige geschiedenis van het centrale treinstation van Rome, en over Nederlandse kunstenaars, dichters en geleerden die in Rome verdwaalden. Daarnaast vertaalde hij werk van de beroemde Italiaanse filosoof Antonio Gramsci.

Na zijn studies geschiedenis en filosofie woonde en werkte hij jarenlang in Italië, eerst voor promotieonderzoek aan het European University Institute in Florence, later als staf lid geschiedenis aan het Koninklijk Nederlands Instituut Rome. Daarnaast woonde hij ook geruime tijd in Spanje en de Verenigde Staten en hij werkte als docent en onderzoeker aan de Universiteit Utrecht, de Universiteit Leiden en de Universiteit van Groningen. Momenteel is hij verbonden aan de Universiteit van Padua (Italië), waar hij vergelijkend onderzoek doet naar het koloniale verleden van Venetië en Nederland tijdens de zeventiende eeuw.

De komende jaren werkt hij aan twee nieuwe boeken over deze koloniale geschiedenis, met uitstapjes van de grachtengordel tot het Canal Grande en van Kreta tot Jakarta.